

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Іващини Оксани Олександрівни
«Національні та особистісні виміри архетипів
у творчості Марії Матіос»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Одним із результатів глобалізації світу стала тісна взаємодія культур. У цих умовах почасти природно стирається межа між ними. При цьому особливо важливого значення набуває національна культура, що несе в собі те неповторне, яке ідентифікує й визначає кожен окремий народ. Своєю чергою, усвідомлення унікального розкодує ту глибинну інформацію, що закладена в національному, а отже, дає подальші ключі для самопізнання й саморозвитку, де «Я-людина» постає з «Я-громадянин».

У сучасній українській літературі таким націєтворчим невичерпним джерелом є творчість однієї з найпопулярніших сучасних письменниць Марії Матіос, що містить український код, за яким постає щось більш інтимне, особистісне, яке включає універсальний, загальнолюдський код. Можливо, саме в цьому поєднанні особистісного та українського треба шукати пояснення т.зв. *феномену Матіос*.

У цьому контексті не викликає сумнівів актуальність рецензованого дисертаційного дослідження О. О. Іващини «Національні та особистісні виміри архетипів у творчості Марії Матіос», у якому розкриття національного й особистісного крізь психологічну призму, занурення в їх архетипну природу, дозволяє глибше осмислити творчість письменниці, досягнути істинні смисли її художніх творів, а також змалювати психопортрет Марії Матіос, що, безумовно, дає змогу по-новому побачити художній світ авторки.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Рецензоване дослідження опиняється на стику між літературознавством і психологією, що дозволяє у вимірі вербального

вчитувати неказане, декодувати підтекстове, яке часто перебуває в полі несвідомого. Це вимагає застосування специфічної методології, що має поєднувати літературознавчий інструментарій з психологічним. Так, у своїй праці дисертантка спирається не лише на літературознавчі розвідки, зокрема О. Башкирової, О. Буряк, Н. Завадської, Г. Павлишин, О. Підгорної та ін., а передусім на засади психопоетики С. Михиди, психологоспрямовані літературознавчі технології В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, Г. Клочека та ін., концепцію аналітичної психології К. Г. Юнга, здобутки теоретиків і практиків психології, зокрема Е. Берна, Ф. Клакхона, З. Фрейда та ін. Така потужна база психологічного й психоаналітичного характеру надає літературознавчим науковим положенням і висновкам обґрунтованості та переконливості.

Для прикладу, у Розділі 1 глибоко проаналізовано концептуальні засади архетипності художнього світу Марії Матіос, а саме: теорія несвідомого і феномен архетипу. Повноти осмисленню *несвідомого* надає огляд цього явища з філософської (Р. Декарт, Г. Гегель, А. Шопенгауер, Е. Гуссерль, Е. Канта та ін.) та психологічної (З. Фрейд, К. Г. Юнг) точок зору, що пояснює його органічне функціонування в літературознавстві (психопоетика С. Михиди). Детально розглянуто явище архетипу, його кореляцію з колективно несвідомим та його форми, особистісні (Тінь, Персона, Аніма/Анімус, Самість) і загальнолюдські (Велика Матір, Мудрий Старий, Божественна Дитина, Священний Шлюб тощо). Доволі переконливим видається уведення формулювань «національні символи», «національні виміри архетипу» та «особистісні виміри архетипу» (с. 38), цілком слушною спроба провести межі між поняттями «образ» – «архетип» – «міф» – «архетипні образи» (підрозділ 1.2).

Такий виважений підхід до концептотвірних понять дисертації, їх теоретичне обґрунтування та представлення під час аналізу художніх текстів становлять основу достовірності наукових положень і висновків.

Наукова новизна одержаних результатів. Чимало понять, які використовує або формулює дисертантка, містять значну частку новизни або є цілковито новими результатами наукової думки. У роботі представлено ґрунтовне осягнення ключових понять психології, дотичних до теми дисертації (індивідуальне й колективне

несвідоме, архетип), часткове переосмислення положень психопоетики (психоструктура, психосвіт, психопортрет), а також напрацювання власної термінології (структурні субстанції, національний і особистісний виміри архетипу).

Підрозділ 1.3 «Марія Матіос у літературознавчих практиках: особистість і поетика», у якому представлено детальний огляд літературознавчих розвідок, об'єктом яких ставав психосвіт Марії Матіос у тій чи тій мірі, також виакцентує новизну дослідження, на якій побіжно зауважує сама дисертантка: «Зважаючи на окреслений у попередніх підрозділах дискурс психопоетичного дослідження із застосуванням аналітичної психології й частково інших психологічних підходів, опиняємось ледь не самі на вибраній ниві...» (с. 51). З таким дещо амбітним твердженням важко не погодитись, адже застосування психопоетичної методології із залученням аналітичної психології, зокрема класичної юнгіанської парадигми, під час аналізу літературно-художніх творів (тут – твори Марії Матіос) увиразнює наукову новизну роботи й особистий внесок О. О. Івашини в літературознавство.

Окремо варто відзначити важливість підрозділу 2.1 «Марія Матіос у мемуарах: проблема моделювання психосвіту», що має на меті окреслити психоструктуру особистості мисткині, адже індивідуальні психічні феномени впливають на творення художнього світу. Специфіка визначеного курсу вміщує в собі прихований виклик, адже здобувачка з галузі філології опиняється в частково позалітературній сфері – психології, але успіх цієї розвідки полягає у філігранному відборі матеріалу та обережністю його інтерпретації заради «збереження літературознавчої парадигми наукових пошуків» (с. 67). До того ж аналіз ціннісних вимірів світогляду письменниці, зокрема гуманістично-емпатійні ознаки, прагнення до добра чи ставлення до людського горя, концептів свободи, роду і сім'ї, дають основу для подальшого вивчення архетипів у творчості Марії Матіос, забезпечуючи в такий спосіб доказовість наукових результатів дисертантки. Таке занурення в психоструктуру письменниці є важливим внеском, адже розуміння її як особистості та особливостей формування світоглядних позицій уможлиблюють глибше бачення

художніх творів Марії Матіос, і в такому тлумаченні подається вперше, а отже, також становить наукову новизну дослідження.

Унікальністю відзначається Розділ 3, метою якого стало вивчення національного виміру архетипів у творчості Марії Матіос. Такий фокус предмета дослідження є новим і безумовним внеском у вивчення творчості письменниці, зокрема її національної складової. Тут особливо цікавим видається осмислення архетипних рис національної психіки, яку О. О. Івашина поділяє на такі компоненти: Его нації, тобто особливості формування та функціонування національного мислення, світогляду, самовідчуття та самоусвідомлення; Персона – рівень та специфіка народної самопрезентації, демонстрація фактичних і бажаних ознак; Тінь – витіснені, притлумлені чи знехтувані особливості національного буття; Анімус/Аніма – роль чоловічого й жіночого начал у національній індивідуалізації; Самість – прагнення до священної єдності (досягнення й утвердження Самості); національне несвідоме тощо (с. 159).

Відсутність порушень академічної доброчесності. Здобувачка послідовно дотримується законодавства про авторське право, принципів і правил академічної доброчесності. У тексті наявні посилання на відповідні джерела. Надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності. Під час рецензування не виявлено ознак академічного плагіату та фальсифікації.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. Робота має виважену структуру, що послідовно відображає ґрунтовний підхід до вибудови авторської концепції та логіку формулювання запропонованих О. О. Івашиною висновків. Дисертація містить традиційний теоретичний розділ (Розділ 1 «Архетипність художнього світу Марії Матіос: концептуальні засади») і два аналітичні (Розділ 2 «Психосвіт Марії Матіос: особисте й художнє», Розділ 3 «Національні виміри архетипів у творчості Марії Матіос»)), у яких висвітлено виконання всіх зазначених у Вступі завдань.

Форма викладу й технічне оформлення дисертації відповідає стандартам МОН України, основні її положення повно відображені в анотації та 9-ти наукових публікаціях, дві з яких у співавторстві (с.12–13).

Висновки змістовно відображають результати ґрунтовної, концептуально витриманої, завершеної роботи, яка виявляє науковий потенціал у розширенні методологічної бази психоестетики інструментарієм аналітичної психології, уведенні в науковий обіг нових понять та ілюстрації їхнього застосування, а також має перспективи практичного застосування для вивчення творчості Марії Матіос у межах сучасної літератури й подальшого сприяння більш глибокому розумінню істинних смислів її прози, закладених на імпліцитному рівні.

Дискусійні положення дисертації та зауваження. Складний характер проблеми дослідження, що висвітлена дуже ґрунтовно й цілісно, закономірно викликає низку питань, урахування яких у майбутньому збагатило б дискурс таких праць:

1. Незважаючи на ґрунтовний аналіз понять «образ» – «архетип» – «міф» – «архетипні образи», вдалу спробу провести паралелі між ними (підрозділ 1.2), у цій теоретичній частині не вистачило конкретних прикладів з художніх творів Марії Матіос. Адже огляд літературознавчих досліджень показує, що між цими поняттями не проведено чіткої різниці, часто вони взаємозамінюються й синонімізуються, і наведення прикладів з творів змогло б систематизувати це проблемне питання в теорії літератури.

2. Глибокий аналіз архетипів у творчості Марії Матіос, їх особистісного й національного вимірів, виакцентовують унікальність слова письменниці. У той же час, ця унікальність стилю лише б увиразнилася під час проведення паралелей з іншими творами українських і зарубіжних письменників.

3. Вибір фрагментів художніх творів Марії Матіос для ілюстрації теоретичних положень здійснено філігранно, уривки вповні працюють на пояснення функціонування того чи того архетипу. Проте цілісний аналіз художнього твору зміг би продемонструвати, як ці компоненти взаємодіють між собою в одному тексті, розкриваючи нові смисли й формуючи ідею твору.

4. Аналітична концепція К. Г. Юнга, що стала основою психологічної складової дисертаційного дослідження, давно стала класичною і, здається, викликає найменше питань щодо інтеграції в літературознавче поле. Утім, більш широке

звернення до інших психологічних методик (наприклад, традиційна модель особистості Г. Айзенка) значно посилило б психологічну складову, відкриваючи нові грані психопортету письменниці та нового прочитання художніх творів Марії Матіос.

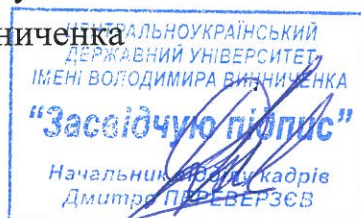
Зазначені зауваження стосуються передусім шляхів та способів доповнення й удосконалення наукових спостережень і висновків, викладених у дисертації, не применшуючи цінності наукової роботи, яка виконана ґрунтовно й відзначається самобутністю.

Висновок. Рецензована дисертація «Національні та особистісні виміри архетипів у творчості Марії Матіос» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами і доповненнями, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 № 759), а її авторка, Оксана Олександрівна Івашина, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германських мов,
зарубіжної літератури
та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського
державного університету
імені Володимира Винниченка

Марія ФОКА